

Bitskey István

Szent Erzsébet a kora újkori magyar irodalomban

Szent Erzsébet korai életíróinak egyike, Caesarius von Heisterbach cisztercita szerzetes 1235-ben, négy évvel a szentéletű királylány halála után írta róla: „...mint e világ felhői között a hajnalszillag, úgy tűnik ki erényeinek fényességével.” Már kortársai is csodálták tehát erényeit, s egyértelműen felfedezték benne a különleges elhivatottság jeleit. Noha nyolc évszázad távolából perdöntő adat nem áll rendelkezésünkre születési helyét illetően, a kutatás mai álláspontja szerint minden bizonnyal Sárospatakon, a királynői birtokon látta meg a napvilágot II. András magyar király és Merániai Gertrúd leánya. Emlékének felidézése még akkor is indokolt lenne, ha erre nem adna alkalmat a kerek évforduló, most viszont az Európa-szerte szerveződő jubileumi rendezvénysorozat méltán erősíti fel a reá irányuló figyelmet.

Magyar királylány német földön

Köztudott, hogy Erzsébetet nemcsak Magyarország, hanem a német hagiográfiai irodalom is magáénak vallja: könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik „Heilige Elisabeth von Thüringen” élettörténetével, csodatételeivel, az általa képviselt lelki virtusok sokaságával.¹ Korántsem indokolatlanul, hiszen a mindössze ne-

1 *Albert Huyskens*, Quellenstudien zur Geschichte der heiligen Elisabeth, Landgräfin von Thüringen, Marburg, 1908; *Reinhold Schneider*, Elisabeth von Thüringen, Marburg, 1961, 1997; *Norbert Ohler*, Elisabeth von Thüringen, Göttingen, 1997; *Paul Gerhard Schmidt*, Die zeitgenössische Überlieferung zum Leben und zur Heiligsprechung der heiligen Elisabeth, in: Sankt Elisabeth. Fürstin – Dienerin – Heilige. Aufsätze, Dokumentation, Katalog, Hg. Philipps-Universität Marburg, Sigmaringen 1981, 1–6; *Ernst W. Wies*, Elisabeth von Thüringen. Die Provokation der Heiligkeit, Esslingen, 1993. Magyar nyelven a legteljesebb Erzsébet-monográfia további szakirodalommal: *Sz. Jónás Ilona*, Árpád-házi Szent Erzsébet, Bp. Ecclesia, 1997 (ennek német változata: Elisabeth von Thüringen, ungarische Königstochter. Bayerische–ungarische Frauengestalten, Augsburg, 1996). A témakör alapvető monográfiája: *Klaniczay Gábor*, Az uralkodók szentsége a középkorban, Bp. 2000, 180–184 és *uő.*, Szent Erzsébet a középkori Európában, História, 2007/5–6, 59–63. Vö. még: *Pusztai Gabriella*, Aszkézis és testi fenyítés a 13. századi női szenteknél. Árpád-házi Szent Erzsébet és Konrád viszonya a korabeli latin és francia íráskorban, Palimpszeszt, 2003, 21. sz. Jelen írás az OTKA TS 049863. sz. pályázat keretei között készült (rövidebb változata: Új Hegyvidék, 2007/1–2, 86–90).

gyedik életévében lévő királylányt fényes kísérettel Wartburg várába vitték, s ott – a kor dinasztikus házassági szokásainak és az örgrófság aktuális hatalmi érdekeinek megfelelően – I. Herman tartománygróf legidősebb fiának ígérték házastársul. Semmi bizonyos adat nincs arról, hogy a későbbiek során valamikor is látta volna szülőföldjét, rövid, ámde tartalmas életének teljes további szakasza német földön zajlott le, csodatételei is ott történtek, a középkori források Németország dicsőségének, virágának („gloria Teutoniae”, „flos Alamannorum”) titulálták. Erdélyben legkorábban a szászok terjesztették kultuszát, az általuk lakott településeken neveztek el a középkor végén Szent Erzsébetről templomokat, ispotályokat.² Ha viszont ez így van, számontartható-e Erzsébet a magyar szentek galériájában? Csupán a születési hely és a kisgyermekkor kellő indok-e arra, hogy magyar szentről szóljon emlékezésünk a 2007. év során?

Amikor egyértelmű igennel felelhetünk az ilyen kérdésekre, több történeti tényt veszünk figyelembe. Mindenekelőtt azt, hogy a genealógiai szempont, a származás, a *beata stirps* mítosza kiemelkedően fontos szerepet játszott a középkor szemléletében, szentté avatási szokásaiban.³ A magyar királyi dinasztia ekkor már jól ismert volt a keresztény Európában, István, Imre és László szentté avatása megteremtette azt a szakrális legitimitációt, amely kellő tekintélyt adott az Árpád-háznak a kontinens valamennyi uralkodói családjá előtt. A királyi vérből származás, valamint a szentéletű ősök regisztrálása egyaránt hozzájárulhatott ahhoz, hogy a nagyhatalmú örgróf Magyarországról válasszon feleséget fia számára. Végül is Herman örgróf halála után fia és örököse, Lajos herceg lett Erzsébet férje, s így Tübingia ura olyan előkelő család tagját tudhatta házastársának, aki – a kor elvárásai szerint – őseinek kiválóságát örökíti majd át utódaira, s ezzel Tübingia dicsőségét is jelentékeny mértékben erősíti. Ez azonban csak a szent királyokat felsorakoztató magyar uralkodó dinasztiaival kialakított rokoni kapcsolat révén érvényesülhetett.

Érthető, hogy Erzsébet halála után életének színterein, Wartburg és Marburg környékén indult meg a legendaképződés folyamata, s nagy gyorsasággal születtek az akták, a csodatételek jegyzőkönyvei, a biográfiai feldolgozások, a legendák. Legismertebbek közülük Konrad von Marburg, Caesarius von Heisterbach és Dietrich von Apolda leírásai, de már a 13. század franciaországi irodalmában is jelentős helyet kapott csodatételeinek leírása.⁴ Egy tanulmány nemrég arra utalt, hogy Erzsébet példája – a főrangú származás, a karitatív tevékenység és a szentséges életvitel egysége – az európai dinasztiaik több tagjára is hatást gyakorolt.

2 Makó Mária, Szent Erzsébet kultuszának megnyilvánulási formái a középkori Erdélyben. A kolozsvári Szent Erzsébet ispotály. Előadás a sárospataki Szent Erzsébet-konferencián, 2007. okt. 5-én.

3 Klaniczay, 2000, i.m. 188.

4 Balázs Ilona, Magyarországi Szent Erzsébet a XIII. század francia irodalmában, Bp. 1930 (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest, 13).

rolt, így például a szentté avatott francia uralkodó, IX. Lajos, valamint Portugáliai Szent Izabella életvitele ugyanúgy kötődött a koldulórendek eszméihez, mint az Erzsébeté.⁵

Természetesen bekerült az Erzsébet-életrajz Jacobus de Voragine *Legenda aurea* című gyűjteményébe is, amely a középkori Európa egyik legnépszerűbb olvasmánya lett.⁶ Böven merített ebből a ferences Temesvári Pelbárt, aki latin nyelvű kötetében három beszédet is szentelt Erzsébet-napra: a 96. számú a csodatételeket adja elő (*sermo primus cum legenda*), a 97. a világi javak megvetésének (*de mundi contemptu*) kapcsán szól róla, a 98. számú pedig az özvegyi állapotot méltatja (*sermo tertius pro viduis*), különösen is hangsúlyozva, hogy a magyar királyi vérből származó özvegy „szerzetesi szegénységet fogadott, és meg is tartotta azt Szent Ferenc harmadrendjében élve”, s emiatt őt „mindkét nembeli ember elé” példaként állíthatónak nyilvánította.⁷

Ismert tény az is, hogy már az 1240-es évektől kezdve az európai képzőművészetben sorra jelentek meg a Szent Erzsébet-ábrázolások, szobrok, freskók, táblaképek, ereklyetartók, ablaküvegek festményei örökítették meg csodatételeit, közülük a legteljesebb a nápolyi Santa Maria Donnaregina templom képsorozata, Pietro Cavallini munkája, amely a szent életének valamennyi fontosabb eseményét megjeleníti.⁸ Tiszteletének nyomai Portugáliáig és Skandináviáig nyomon követhetők, Európa-szerte számos ispotály patrónájának nyilvánították, s alakját változatos formákban örökítették meg. A művészi reprezentációnak meghatározó jelentősége volt abban a korban, amelyben még az uralkodó elit tagjai közt is kevesen tudtak írni és olvasni, az irodalom csak a 16. századtól, a könyv-

5 *Raphaela Averkorn*, Representing Nobility, Charity and Sainthood: Aspects of the European Movement of the Mendicant Orders in the 13th and 14th centuries, in *Historire, Images, Imaginaire*, ed. by *Pascal Dupuy*, Università di Pisa, 2002, 97–116.

6 Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről, szerk. *J. Horváth Tamás* és *Szabó Irén*, Bp. 2001 (Középkori keresztény írók, 3).

7 „Circa primum de sancta viduitate, scilicet qua in exemplum proponitur beata Elisabeth omnibus utriusque sexus hominibus, quaeritur, qualiter unaquaeque vidua exemplo beatae Elisabeth debeat se Deo sacrificare, ut sit sancta et Christo Iesu accepta. Ad quod respondendo secundum Scripturas et doctores notandum est, quod viduae sunt in quadruplici differentia. Nam primo quaedam sunt viduae totaliter diaboli, quia corpus et animam offerunt diabolo, ut quae non sunt in coniugio, et luxuriis aliisque vitiis vacant. Tales quidem nomine solo dicuntur viduae, quia vidua generaliter dicitur omnis vir vel mulier, qui vel quae virginitatem amisit, sive per licitam, sive per illicitam corruptelam, si tamen non est in statu coniugii, quamvis proprie dicatur vidua, cuius maritus mortuus est...”. Pelbartus de TEMESWAR, *Pomerium. Sermones de sanctis. Pars aestivalis*, Hagenau, 1499, XCIII, Sermo tertius pro viduis. Magyarul: Temesvári Pelbárt válogatott írásai, kiad. *V. Kovács Sándor*, Bp. 1982, 201 (ford. Vida Tivadar).

8 *Prokopp Mária*, Szent Erzsébet falképciklus a nápolyi Santa Maria Donnaregina-templomban, in *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*, szerk. *Klaniczay Gábor*, *Nagy Balázs*, Bp. 1999, 423–420.

nyomtatás elterjedésétől kezdte fokozatosan átvenni a vezető szerepet az egyházi propaganda terén.

„Országunknak drága szép plantája”

Magyar nyelven a legkorábbi részletes ismertetés Erzsébet életéről és csodatetteiről a Karthauzi Névtelentől származik, az Érdy-kódex szentek ünnepeiről szóló, *de sanctis* típusú prédikációja emeli példázattá alakját. Szembeötlően kirajzolódik ebben az a két gondolat, amely minden későbbi magyar nyelvű feldolgozásban kiemelt helyet kap. Az egyik a királylány magyar származásának, s az atya érdemének hangsúlyozása: „adaték ez szent mennyei magzat magyarországbeli András királynak, az ő jámborságának érdemes voltáért.”⁹ A másik: „a három rendbeli életnek igaz és bizony idvesség szertartása, szizességnek, házasságnak és özvegyességnek tiszta regulássága.” Ez a hármasság, a női életformának, társadalmi állapotnak három különböző változata egyetlen életúton belül igen ritkán volt együtt, ez Erzsébet alakját egyedivé tette, s különlegesen alkalmassá arra, hogy a prédikátor az erkölcsös életvitel eszményeiről és gyakorlati formáiról egyszerre nyújtson tanítást.

A reformáció után az újraerősödő katolicizmus érthető módon elevenítette fel a magyar szentek kultuszát, ennek ezúttal csupán néhány jellegzetes mozzanatra utalhatunk. Ezek közé tartozik Pázmány Péter Kalauzának címlapmetszete, amely 1613-ban a magyar szentek galériájában – István, Imre és László mellett negyediként – Erzsébetet szerepelteti, nyilvánvalóvá téve, hogy a négy legjelentősebb magyar szent között van a helye. A tíz évvel későbbi második kiadás Szent Márton és Szent Adalbert alakjával bővíti az immár erősen barokkossá alakított kompozíciót, s ebben is ott látható Erzsébet, aki éppen a lábai előtt térdeplő koldusnak nyújt át adományt.¹⁰ Vásárhelyi Gergely perikópáskönyvének címlapján ugyancsak szerepel az első Árpád-házi női szent képe, ami kultuszának terjedését nyilvánvalóan erősítette.¹¹

Pázmány *A keresztyén özvegyasszonyok tüköre* című prédikációjában az aszkétikus életet folytató szent özvegyek közt említi őt is: „Szent Erzsébetről, magyarországi király leányárul írja Surius, hogy esztendő által minden pénteken, a hosszú böjtben pedig minden nap sugár vesszőkkel szaggatta gyenge testét.”¹²

9 A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből, sajtó alá rend. *Madas Edit*, Bp. 1985, 528.

10 *Galavics Géza*, Későreneszánsz és korabarokk, in *Művészettörténet – társadalomtörténet*, Bp. 1973, 51; uő., *A barokk művészet kezdetei Győrben*, *Ars Hungarica*, 1973, 114–116.

11 Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600, szerk. *Borsa Gedeon* és *Hervay Ferenc*, Bp. 1983, Nr. 1151.

12 Pázmány Péter *Összes Munkái*, VI (Prédikációk), sajtó alá rend. *Kanyurszky György*, Bp. 1903, 191.

Ezt megelőzően Sziénai Szent Katalin, utána pedig Árpádházi Szent Margit önsanyargató tetteiről szól, majd hozzáteszi: „ezek tudták, mint kel szűzességet őrizni, mint kel a testet engedelem-alat viselni: mint kel Istennek kedveskedni. De most, a mi boldogtalan üdönkben oly gyengék vagyunk, hogy efféle szokatlan dolgokat nehéz csak elhinnünk is...”. A női aszkézisnek ilyen történeteiről Pázmány már a krakkói jezsuita noviciátusban olvasta a neves kölni karthauzi hagiográfus Laurentius Surius (1523–1578) hatkötetes gyűjteményes kötetét (*De probatis sanctorum historiis*, Cologne, 1570–1577). Surius műve Európa-szerte ismert volt, részleteit több nyelvre lefordították, kivonatolták,¹³ a teljes sorozat a korszaknak szinte minden magyarországi jezsuita könyvtárában megtalálható volt, s így a Szent Erzsébetről szóló ismereteknek egyik fontos forrását kell látnunk benne.

Mint köztudott, a 17. századi magyar katolikus költészetnek egyik népszerű témája lett a szentek kultusza, Erzsébetről is számos szép himnusz keletkezett, s ezek többnyire a nemzeti szentet ünneplik benne. Hajnal Mátyás 1642-ben, Pozsonyban kiadott, fametszetekkel díszített emblémáskönyvének egyik éneke, *Szent Erzsébet asszony napján* címmel a középkori verses officiumok és szekvenciák szólamaait barokk pompával szólaltatja meg:

*1. Magyarország szép nemes csillaga,
Asszonyi rend tiszteletes taga,
Ki szentséggel hamar kezet foga,
És közöttünk fényesen villoga.
2. Királyoknak nevezetes neme,
Erkölcöknek tündöklő gyöngyszeme,
Kinek gazdag árja és érdeme,
Romlásunknak gyakran lőn védelme.*

A szöveg a továbbiakban a szent életének ellentétes helyzeteire utal, a királyi méltóság és az alázatosság, a gazdagság és szegénység kontrasztjait villantja fel: a „dicsőségnek magas pompája” és a „szegénység elvetett ruhája”, a „kevélység felemelt tornya” és a „sárnak fekete pora” helyeződik szembe egymással a metaforikus megjelenítés során, a textus retorikus-poétikus szerveződése révén. Nem hiányzik a fizikai munkát vállaló, valamint az emberi szenvedéssel mindig szolidaritást vállaló királyi sarj hagiográfikus toposza sem a szövegből:

*8. Két kezét a nagy munkára adta,
Ujaival az orsót forgatta,
Szegényeknek ajtaját megnyitva,
S éhezőknek kenyerét nyújtotta.*

¹³ Günther Thomann, Laurentius Surius, in *Biographisches-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd. XI, 1996, Spalten 276–278.

Sokszorosan is követendő példaként jelöli meg a szerző Erzsébetet: ő az asszonyoknak „bölcs tanítója”, az özvegyeknek „jó útmutatója”, a leányoknak „nagy példaadója”, s ebben – miként arra Holl Béla utalt – a *Breviarium Strigoniense* latin nyelvű officiumának olvasmányait követi.¹⁴ A szent által a nemzetre hozott dicsőség motívuma viszont itt jóval erősebb hangsúlyt kap, mint a forrásként számbavehető szövegekben:

*11. Országunknak drága szép plantája,
Őseinknek ékes unokája,
Nemzetünknek fényes koronája,
Szent hitünknek gyümölcsös szép ága.*

A kifejezetten saját nemzeti szentnek tekintett Erzsébet követésére ad buzdítást az ének zárása:

*12. Dicsekedjünk ily fő nemzetünkkel,
Lelki jókkal tündöklő szentünkkel:
Kit kövessünk bizvást életünkkel,
Hogy övéle éljünk Istenünkkel.*

Ez a szöveg később bekerült Kájoni János *Cantionale catholicum* című reprezentatív énekgyűjteményébe (Csík, 1676), ahol további két Szent Erzsébetről szóló ének társult hozzá. Közülük az első nem annyira lírai, mint inkább történelmi-epikus jellegű, tanító célzatú alkotás, erénytani útmutatás, nyelvi megformálása nehezebb, darabosabb, mint a Hajnal Mátyás által közölt himnuszé.¹⁵ Ez főként a kórházi szolgálatot és aszkétikus életet vállaló szentet propagálja, szerzője és forrása egyaránt ismeretlen. A másik, rövidebb ének viszont ismét hangsúlyozza Erzsébet magyarságát:

*Magyar Királytól szármozván,
Nagy Herczegnek eladatván,
De Szent Erzsébet csak Istent szomjúzván:
Éjjel és nappal, Istennek szolgált,
Sok javaival sok koldúst táplált,
Sanyarúsággal Jézushoz közel járt.*

A Szent Erzsébetéről szóló katolikus egyházi énekek népszerűségét mutatja, hogy a 18. századi kéziratos gyűjteményekbe is bekerültek, így többek között a Pannonhalmán őrzött Szoszna Demeter énekeskönyvben (1714) és a Zirci Apátsági

14 Régi magyar költők tára (Katolikus egyházi énekek 1608–165), XVII/7. Sajtó alá rend. Holl Béla, Bp. 1974, 540. A szöveg ugyanitt, 116–117.

15 Uo. XVII/15A, Katolikus egyházi énekek, sajtó alá rend. Stoll Béla, Bp. 1992, 664–667.

Könyvtárban található Zirci énekeskönyvben (1751–1766) is megtalálhatók a róla szóló szövegek.

A barokk kor iskolai színjátszásában is előfordult, hogy Szent Erzsébetről szóló darabot adtak elő, noha női főhősről ritkán írtak drámát a szerzetesek. 1639-ből egy ilyen tárgyú jezsuita drámáról van adat, a győri jezsuita gimnázium diákjai adtak elő egy róla szóló darabot *Sancta Elisabetha Andreae regis Ungariae filia et Sanctus Ladislaus rex* címmel, majd 1689-ben Kőszegen mutattak be egy jelenetet Szent Erzsébet csodatételéről *Ephebus passim notus in vita D. Elisabethae* címmel.¹⁶

Annál bővebben szólnak az Árpád-ház női szentjének életéről a magyar nyelvű prédikációk, amelyek felhasználják ugyan a középkori legendák narratív részleteit, de a történetek itt új kontextusba kerülnek, többnyire alárendelődnek a beszéd kiindulópontját jelentő perikópának. A beszédnem a *sermones de sanctis* esetében érthető módon a *genus demonstrativum*, azonban a kor egyházi retorikái a *laudatio* mellett erősen hangsúlyozzák az exemplum-funkciót, a példa követésére buzdítás (*movere*) szükségességét. A poszttridentinus katolicizmus egyik legnagyobb tekintélyű retorikaprofesszora, a domonkos rendi Ludovicus Granatensis szerint a csodatételek elbeszélése a prédikációkban a leghatásosabb eljárás a lelkek felgyújtására, az isteni szeretet lángjának fellobbantására.¹⁷ A 17. század közepétől szinte valamennyi nyomtatott beszédgyűjteményben található Erzsébet-napi beszéd, közülük ezúttal csupán kettőre utalunk, ezekben megmutatkoznak a kései barokk vallásosság szentkultuszának legfőbb jellegzetességei.

Az egyik Csúzy Zsigmond kötetében olvasható, a nemzeti szentekről szóló sorozat részeként. Erzsébet itt elsősorban az alázatosság mintaképeként jelenik meg, aki béketűréssel szenved el a reá zúduló csapásokat, az özvegyiséget, a vagyonából történő kisémmizést, s épp ezáltal magasztosul fel.¹⁸ Nem a szegényekhez leereszkedő irgalmas adakozó képe jelenik itt meg, miként a kor egyházművészeti alkotásainak többségében,¹⁹ hanem sokkal inkább az elesettekkel együttérző, együttsszenvedő, a „világnak tündér módon futamu hívásos gyönyö-

16 Staud Géza, A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai, II (1561–1773), Bp. 1986, 12, valamint uott III. kötet, Bp. 1988, 20. Vö. még erről: Varga Imre–Pintér Márta Zsuzsanna, *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. században*, Bp. 2000, 97–98 (Irodalomtörténeti Füzetek, 147).

17 Ludovicus Granatensis, *Rhetorica ecclesiastica sive de ratione concionandi*, Venetiis, 1578, liber quartus, caput III/1.

18 Csúzy Zsigmond, Zengedező sipszó, Pozsony, 1723, 589. Erről részletesebb elemzés: Tasi Réka, Magyar szentek ábrázolása Csúzy Zsigmond prédikációiban, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1998/3–4, 80–81.

19 Kostyál László, Változatok egy témára: Árpádházi szent Erzsébet, in *A szenttiszelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*, szerk. Barna Gábor, Szeged, 2001.

rúségit” elítélő és megvető aszkéta alakja rajzolódik ki a népszerű prédikátor hallgatósága előtt.

A másik a Csete István és Gyalogi János nevéhez köthető szentbeszéd, amely a legmarkánsabban fogalmazza meg azt az erényhármasságot, amelyet a prédikátorok elsősorban Szent Erzsébet életének példája kapcsán tudtak megfogalmazni és propagálni. Az erről szóló tanítás a kései barokk kegyesség jellegzetes vonásait egyesíti magában: „Hogy a fejedelmi méltóság és a kereszténység egy székben elférhetnek, sőt a Krisztus törvénye sokkal is magasb szerencsére és dicsőségre emeli az ő követőit, példa legyen Magyarországi Szent Erzsébet, ki mentől mélyebben a Krisztus lábaihoz földi dicsőségét megalázta, koronáját leterítette, evangéliom igáját viselte, annyival magasb dicsőségre ment mennyen és földön, minden népek, nemzetek nyelvén szent királyné nevezetivel tiszteltvén. Akinek könyvén hármasság koronája íratatik jelül, hogy szüzességében tükör, házaságában példa, árvaságában az Isten házáat világító fényesség lámpása volt.”²⁰

Devotio, caritas, exemplum

Az Erzsébetről szóló prédikációk esetében a *laudatio* alakzatainak fő elemei: előkelő származás, gyermekkori áhítatosság, ifjúkori szüzesség, ezt követően példás házasság, türelemmel viselt özvegység, adakozás, alázatosság, a szegények segítése, betegek gondozása, ferences lelkeség, a fizikai munka vállalása, empátia és felebaráti szeretet. Miként monográfiája fogalmazott: kvalitásai „egyidejűleg vonatkoztak a társadalom margóján élő nyomorultakra és a csúcson elhelyezkedő hatalmasokra”, s ez a középkori európai kereszténység eszméinek, értékrendjének pontosan megfelelt.²¹ Számos erény szintézisét jelentette a kortársak számára Erzsébet alakja és életvitele, legendája exemplumként volt alkalmazható a társadalomnak egymástól igencsak különböző jogállású szereplői számára. Az egyházi intézményrendszer hatalmának növekedésével párhuzamosan, még nem programszerűen, de azért egyre határozottabban kifejezésre jutott az egyre éleződő társadalmi különbségek enyhítésének igénye, az eredeti krisztusi szegénység és a középkor derekán gazdagodó egyház pompázatos életvitele közötti feszültség mérséklésének kívánalma. Erzsébet erényeinek többsége a legendairóladalom ilyen jellegű – tehát korszerű – toposzai közé tartozik, a rózsacsoda például Aragóniai Szent Erzsébet biográfiájának is szerves része.²² A ma-

20 *Csete István–Gyalogi János*, Panegyrici sanctorum patronorum Regni Hungariae, tudniillik Nagyszászról, magyar szentekről ..., Kassa, 1754, 274; Modern kiadása: Régi magyar prédikációk (16–18. század), összeállította *Szelestei N. László*, Bp. 2005, 81–86.

21 *Sz. Jónás Ilona*, i. m. 154.

22 *Rákóczi István*, Párhuzamos életrajzok. Filológiai észrevételek Árpád-házi és Aragóniai Szent Erzsébet rózsacsodáihoz, in *A középkor szeretete*, i. m. 375–381.

gyar király lányának eszményített képe azonban a hagiográfiai közhelyeken túl még a magyar nemzeti identitástudat katolikus változatának erősítését is szolgáltatta. A 17. század elejétől erősödő, előretörő katolikus egyház Regnum Marianum koncepciójába szervesen illeszkedett a magyar szentek kultusza, az iszlám ellen küzdő keresztény Regnum Hungariae 17. századi önszemlélete és nemzetközi reprezentációja egyaránt erőt merített az Árpád-ház szentjeinek példájából. Ennek tudható be, hogy a magyar királyi család férfiszentjeinek kultusza mellett ekkoriban különösen is jelentőssé emelkedett Erzsébet tisztelete, mivel az általa képviselt kegyesség (*devotio*) és adakozó életvitel (*caritas*) példázattá emelhetőnek bizonyult s így erkölcsi tőkét jelentett az újjászerveződő magyar katolicizmus, de ezen túl az egész keresztény Magyarország számára is.